

Ali Şeriatı: Käte perýat edibersem diýýärin, ýöne ýene görýän welin, sesim gysylypdyr

Category: Edebi makalalar, Kitapcy, Nukdaýnazar, Sözler
написано kitapcy | 24 января, 2025

Ali Şeriatı: Käte perýat edibersem diýýärin, ýöne ýene görýän welin, sesim gysylypdyr ALI ŞERİATI: KÄTE PERÝAT EDIBERSEM DIÝÝÄRIN, ÝÖNE ÝENE GÖRÝÄN WELIN, SESIM GYSYLYPDYR

Ali Şeriatı kyrk üç ýyl öñ, şu gün, bolýan oteliniň myhmanhanasynda öldürildi. Onuň ölümü Eýranda rewolýusiýanyň ilkinji uçgumlarynyň biri boldy. Millionlar şa režime garşy köçelere dökülende, köpçüligiň dilinde Şeriatiniň «Durmuş: iman we jihat» sözleri bardy.

Ali Şeriatı Maşat uniwersitetiniň pars dili we edebiýaty Bölümü tapawutlanan bahalar bilen tamamlandan soň 1959-njy ýylда Ýewropa gitmek mümkünçiligini gazandy.

Durmuşynyň öwrülişik sepgitlerinden biri bolan bu tejribe pikir fantaziýasynyň kämilleşmegine uly goşant goşupdy.

Fransiýada Sorbonne uniwersitetinde Yslam taryhy bölümine kabul edilendigine garamazdan Parižde geçiren ýyllarynda esasy ünsüni çeken ugur sosiologiá boldy.

Şonuň üsti bilen A.Kamýu, J.P.Sartr ýaly şahsyétleriň

pikirlerini we hut özlerini ýakyndan tanamak mümkünçiligini tapdy.

Hususanam din sosiologiyasy boýunça pikirleriniň kämilleşmegini üpjün eden möhüm unsurlaryň başyny parižli intellektuallar bilen geçiren işleri çekyärdi.

Doktoranturany tamamlap ýurduna dolananda, Türkîyäniň serhedinde SAVAK-yň operasiýasy netijesinde tussag astyna alyndy.

Bu tussag edilme onuň ömrüniň ahyrky ýyllaryna çenli dowam etjek tussaglygyň we ýanalmalaryň başlangyjy boldy.

Aslynda Şeriatı çagalygyndan bări tussaghana girip çykypdy, emma mundan beýlæk bu tussag edilme kontrrazwedkanyň gönüden-göni öz ünsündäki zatdy.

Şeriatı «näme bolsa şo bolsun» edilip, türme koridorlarynda taşlanar ýaly akyldar däldi.

Bir sorag edilmäniň netijesinde dosty Felsefi bilen bile demir gözenegiň aňyrsyna düşdi.

Felsefi Şeriatı üçin özünü pida edip, ähli jogapkärçiliği öz boýnuna alypdy.

Ali Şeriatı dostunyň bu pidakärliginiň garşysynda çuňňur gynanja batdy, çünkü Şeriatı ynanan we ugrunda göreşyän pikirleri üçin janyny gaýgyrjak adam däldi.

Şeriatı dostunuň pidakärligini özi üçin ylalaşyp bolmajak ýagdaý hökmünde görýärdi:

«Elbetde, dostumyň meniň üçin pidakärlilik edendigini bilýärdim. Bar günäni boýnuna alyp, ol muny meni azatlyga çykarmak üçin edipdi. Emma onuň eden bu işine men erbet bolýardym. Muňa döz gelip biljek däldim!»

(«Ýalňyzlyk sözleri» – «Fecr» neşirýaty)

Şeriatiniň Felsefiniň pidakärligi üçin aýdan sözleri aslynda onuň göreş formasy we syýasy pozisiýasy hakda bize möhüm ýüpuçlary berýär:

«Dostum Felsefiniň pidakärligine çydam eden on ýedi günümde ne hasratlary çekdim men! Ol-a syýasy tussag, men bolsa ýakasy gaýyşly jenaýatkärdim. Ol halkyň pidaýysy, men öz baýlygymy

goramagyň pidaýysy... Şeýlemi!
Nähili masgaraçylykly ýagdaý! Ol syýasy jenaýatkärdi we etmişi bellidi. Meni halas etjek bolup özünü öňe oklapdy. Derñewçilere meni tanamaýandygyny aýdýardy. Şeýtmek bilen syýasy tolgunşyklara gatnaşmandygymy aýtmak isleýärди.
Emma men özümi halas etmek üçin bu peslige yrza boljakmydym? Men azatlyga çykmaly, ýöne dostumy sütemkärleriň eline bermeli, şeýlemi?
(«Ýalñyzlyk sözleri» – «Fecr» neşirýaty)

Ali Şeriatiniň ýaşan Eýrany şa režiminiň diktaturasy astyndady.

Ýapyk we ýowuz her bir režim ýaly azat pikiriň tarapyny tutýan intellektuallar ýa satyn alynýardy, ýa-da döwletiň gaty ýüzi bilen setire düzülýärди.

Şeriatide häkimiýetiň taýagydandan öñ para-peşgeş duzagy bilen ýüzbe-ýüz bolupdy. Režimiň özünü satyn almak üçin eden tekliplerini ullakan hapysalyk hasaplady we ony ret etmekden duýan buýsanjyny şeýle ýazdy:

«Maňa «Boýun sun, iki kürsüden başga islän kürsiňde otur» diýdiler. Men bolsa gidip gyzylgala harby zyndanlaryndaky hüjrelere girdim.

Belli bir wagtdan soñ eli boş daşary çykdym. Bu gezek ýurduň «ýaşylgala» zyndanlaryna düşen ýaly boldum.

Bag-bakja eýe bolan beýleki dostlarym bilen özünü deňeşdirenímde, begenç, şükranalyk we şöwk derýasynda yüzýärdim.

Ol iň uly hapalyga aslyşmadym, dünýäge bulاشmadym.»
(«Ýalñyzlyk sözleri» – «Fecr» neşirýaty)

Şeriatide režimiň özüne eden teklibine meňzeş teklipleriniň egindeşlerine-de edilendigini bilýärdi. Ol puluň we wezipäniň humaryna aldananlary «olar at-abraýlaryny çörege satdylar, men suwa berdim» sözleri bilen tankyt edip, berk ýazgardy.

• **Şeriatiniň düşünje dünýäsi**

Ali Şeriati ýaşlyk ýyllaryndan başlap okamaga başlan Möwlananyň «Mesnewi» eseriniň düşünje dünýäsiniň asteroidlerinden biridigini aýdýardy, ýone ol aklyny we könlüni ýerinden gozgan sowallaryň jogabyny Muhammet Ykbaldan tapjakdy.

Ykbaly musulmanlar üçin çelgi hasaplan Şeriati oña düşünjewi manyda takyrlaşan topraklarda tebsirän ýolagçy hökmünde garaýar:

«Musulmanyň dilinden gürleýärin... Menem olardan, meniň ýaly dertlileriň dilinden seslenýärin: Ykbal bir çelgidir.

Bu gurak topraklarda, döwrümiziň joşguna we gaý-tupana gaplanan «çölünde» gözleglere ilgezik akyldar hemme düşünjä ýa-da dine ýonelýär, halas boluş ýollaryny salgy berýän hemme pikirlere seredýär, emma doýanok.

Dogry ýoly tapan we oñyn netijä baran wagt muňa garamazdan ýene ähli dertlerine çäre tapyp bilenok. Çünkü meniň ýalylar asyrymyzdaky akyma bagly diňe öz ýurtlarynyň geografiki çäklerinde, öz jemgyyetlerinde, öz taryhlarynda ýasaýarlar.

Şeýlelikde ösen tehnologiýanyň we täze ylymlaryň, diýdimzorlaryň, pitne-pisatçylygyň we Günbataryň ýalňış düşünilen siwilizasiýasynyň garşysynda durandygymy, bu çapraz frontlaryň öñünde barlygymy ýok etmäge niyetlenen gaý-tupanyň garşysynda durandygymy bilmelidirin.»

(«Biz we Ykbal» – «Fecr» neşirýaty)

Şeriatiniň Muhammet Ykbaly özleşdiriš biçüwi we pozisiýalandyrısy-da üns bererliklidir.

Beýik akyldarlardan hasaplaýan Möwlanadır Gazalynyň syýasy pozisiýasyny tankyt edýär, şeýle-de görnükli syýasy şahslardan Selaheddin Eýýubydyr Eba Yslam ýaly şahslary düşünje dünýäsine bolan aralygyny ýalňış hasaplaýar:

«Muhammet Ykbal Ymam Gazaly ýa-da Muhiddin Araby we hatda Möwlaná ýaly ýalňyz we ýalňyz yrfan älemine çümüp, maddadan aňyrsyny oýlan we nebis terbiýesi bilen özünü hem-de özi ýaly birküç sany kişini ýetişdiren, daşarky dünýäden we mongollaryň ymmatyň üstündäki başyşyndan hem-de zulumyndan habarsyz ýaşan

aryf däldir.

Eba Müslim we Selaheddîn Eýýuby ýaly yslam taryhyň diňe uruş, göreş we gylyç adamlaryndanam däldir.

Diňe düzediš girizme w üýtgeşme geçirme bilen meşgullanan, düşünjede öwrülişik eden we sosial gatnaşyklarda adamkärçilik terbiýesini duşmana güýç we zorluk ulanyp kabul etdirmegi ýeterlik hasaplanlar ýaly-da däl.

Hindistanly Seýit Ahmet Han ýaly yslam jemgyýeti nähili ýagdaýda-da bolsa, hatda iňlis boýunturygynyň astynda-da bolsa, onuň bileleşmeçi täsiri bilen ýa-da ylmy we ýigriminji asyryň mantykly teswirleri hem-de Kuranda çuň, pelsepewi gözlegler geçirmek bilen janlandyryp biljegine-de ynanmaýar.» («Biz we Ykbal» – «Fecr» neşirýaty)

Şeriatiniň pikiriçe Muhammet Ykbal akyl-paýhasy, kalby we syýasaty bir ýere jemläp bașaran iň gowy mysaldy.

Ykbal Hezreti Isa (a.s) ýaly kalby, Sokrat ýaly intellektual güýji we Kaýsar ýaly dolandyryş ukyplaryny bir ýere jemlän çelgidi.

• **Musulman progressiwiň kopiýa keseli**

Ali Şeriatı tradision manyda şaýy terbiýesini alypdy, emma alan bilimi ony Eýranyň ýa-da şaýylygyň çäklerine daňyp goýmagy başarmandy.

Onuň göz öňüne getirmesindäki progressiw düşünjesi tutuş yslam ýurtlaryny gurşap alýardy we fanatizmi ýykyp-ýumurýardy.

Şoňa görä hem progressiwiň iki esasy wezipesi bardy: ilkinji nobatda öz dar galyplaryndan çykmak we halky yzyndan äkitmek.

Munuň üçin progressiw adamyň ilki bilen-ä kopiýa bolmak (gaýtalamak) keselinden saplanmagy zerurdy:

Hut özi jemgyýeti tanamaly, gitmeli we gatlaklary yzyndan äkitmeli ýollary ýöräp aşmalydyr.

Biz soňky asyryň ikinji ýarymynda öz seljerişimizden geçirilmeli progressiw synpy faktory bilen ýüzbe-ýüz bolduk. Hemme zatdan ötri bu gatlagy gowy seljerme mejburylygyny duýýarys.

Munuň bilen bir hatarda hut biziň özümizem şu gatлага girýäris. Iň bolmanda özümüzü tanap, nireden gelendigimizi,

haçan gelendigimizi, nämünçin gelendigimizi bilmek iñ dogry çykalga boljakdyr.

Hakyky progressiw we progressiwiň kopiýasy aýdylanda, Ýewropadan başga (Afrika, Aziáa we Latyn Amerika ýaly) ýürtlarda progressiwleriň Ýewropadaky kopiýasy ýaly görülýär. Munuň bilen birlikde biz Aziáa, Afrika we Latyn Amerika progressiwleri Günbataryň progressiwleriniň fotokopiýasy ýalydyrys. Ne bärsi, ne aňyrsy.

Asyl nusganyň kopiýasy bolandygymyz üçin özümüzü tanamagymyz, öz gowşak ýerlerimizi, güýcli taraplarymyzy seljermegimiz «original nusgany» tanap-düşündirmezden mümkün däl.»
(<«Progressiw» – «Fecr» neşirýaty)

Şeriatı jemgyýeti yzyndan äkidip biljek progressiwiň şırmaýy diňden çykyp, halkyň arasynda bolmalydygyny aýdýar.

Tersine bolanda ýaşap ýoren jemgyýetine düşünmekden binesip galar:

«Progressiwiň bütin jemgyýeti öz peýwagtyna we öz toparynyň progressiwlerçe içerkى gatnaşyklaryna görä umumylaşdymazlygy gerek. Bu progressiwiň ýalňyşlyklarynyň biridir.

Dini jemgyýetde ýasaýarys, dini taryha baglylygymyz bar, dini-medeni atmosferadan dem alýarys.

Eger progressiw aň-düşünjeli we öz aň-düşünjesini ösdürmäge yönelden jogapkärçiligini özünde duýýan topardan bolsa, bu progressiwiň hemme zatdan ötri «özi bilen jemgyýetiniň arasynda köpri» döretme düşünjesinde bolmagy gerek.

Şeýle köpri dine gollanmak, dini bilmek, dini ylmy taýdan ünsli görünüşde öwrenmek we jemgyýetimiziň ruhunyň özenini düzýän dini tanamakdan başga zat däldir. Birinji söz şudur.

(«Ideallaryň ýeňlişi» – «İdeal Kitaplar» neşirýaty)

• **Şaýlygyň osmanly ýigrenjini ýykýar**

Ali Şeriatiniň pikir howuzında iñ köp tankyt edilmäge sebäp bolan hususlardan birem osmanly hakyndaky garayýslarydy.

Klassyky eýran düşünjesinde osmanla pozitiw garalmaýardы.

Şaýy fanatikleriniň osmanlyny pitnäniň gözbaşy

hasaplaýandygyna garamazdan, Ali Şeriatı haçparazlaryň basybalyjylykly ýörişlerine we Günbataryň kolonializmine garşı türkmenleriň guran bu jahan imperiýasynynyň yslam dünýäsine galkan bolandygyny ýazýar.

Sünni dünýäniň taryhdaky iň uly döwleti Osmanlyny goragçy refleksde ele almagy Şeriatini wagtal-wagtal öz tarapdarlarynyň arasynda-da ýalñyz galmagyna sebäp bolupdy. Şeriatiniň pikiriçe Eýrany hem öz içine almak bilen birlikde yslam dünýäsiniň uçran wagşy eskplutasiýa düzgüniniň iň uly sebäbi indi Osmanly ýaly beýik döwletiň ýoklugyndady:

«Emma biz ony ýuwitmaga süýnen we ýolunda diwar bolup duran Osmanly bilen urşan Günbataryň kolonializmidir agressiw hristianlyk bilen baha bersek, musulmanlaryň hakydalardan häzirem çykyp ýetişmedik gol we gylyjynyň zoruny şonuň bilen görkezendiklerini, golumyzyň güýç-kuwwatdan gaçmagyndan, gylyjymyzyň gynyna girmeginden we musulman häkimiyetleriň ýeňilen wagtyndan bări taryhyň görlüp-eşdilmedik biçiminde kolonializmi wagşylarça, garakçylarça we haýynlyk hökmünde biziň boýnumya ýüklän, diýdimzor Günbatar ulusynyň we olaryň adamçylyga sygmaýan düzgüniniň osmanlynyň zarbyndan dargandygyny, ýurdumya garşı talaňçylyklaryň yza serpikdirilendigini, olaryň musulman gylyjynyň zarbyny osmanlynyň elinden dadandyklaryny, orta asyrlardan başlap bize garşı haçly ýörişleri gurnan başdan geçirmeçileriň yslamyň güýjünden häli-häzirlerem şu sebäpli gorkýandyklaryny we Ortaýer deňziniň, Gresiýanyň, Gündogar Ýewropanyň musulmanlaryň elinde bolandygyny göz öňüne tutsak, şonda olara bolan pikirimizem üýtgar.»

(«Aly shaýsy, sefewi shaýsy – «Fecr» neşirýaty)

Şeriatiniň sözleri diňe eýran düşünjesindäki ornaşan osmanly garaýsyna gönükmeyär.

Hezreti Omar we Selaheddin Eýýuby ýaly şahslara bolan garaýşyda tankydy häsiýetdedir, şol sanda ol sözünü sefewi shaýylygyndanam gaýgyryp duranok.

Osmanly bilen birlikde tutuş sünni dünýäsine bolan shaýy

duşmançylygyna Günbataryň galyndysy bolan kompleks hökmünde garaýar:

«Yslamy özen ýa-da kolonial garşıdaşlygy nukdaýnazaryndan seretsek, hristianlygyň garşysynda musulman hökmünde shaýy, günbatarly kolonializmiň garşysynda gündogarly kolonializmiň pidasy bolan intellekt şony pikirlenen wagty jogapkärçilik üýtgeýär.

«Şu nukdaýnazardan», käsgä shaýy garşıdaşy Selaheddin Eýýuby Palestinada gaýtadan orta çyksady, hapa Halid ibn Welid gylyjyny Wizantiýanyň leşgerine garşy syrsady, merdana seljuklar gan sorujy haçparazlary Ortaýer deñzine gapgarsady, sünni mezhepli osmanlylar Günbataryň kolonial güýjünü Afrikadan, Aziýadan we çäresiz galan yslam jemgyýetlerinden süpürip aýyrsady diýip arzuw ederler.

Osmanlylara garşy ýöredilýän bütin bu propogandalaryň barysy Günbataryň we hristianlygyň köne kompleksleriniň ýuze çykmasы, şol paralaýy gylyçlardan alınan ýaralaryň netijesidir.»

(«Aly shaýysy, sefewi shaýysy» – «Fecr» neşirýaty)

Elbetde, bular ýaly batyrgaý pikirler SAVAK-yň hem, ýüzlerce ýyllap tutuş Eýranyň düşünje sistemasyna agalyk edip gelen tradision shaýylygyň hem garşılygyna uçraýmalydy.

Seriati SAVAK-yň («SAVAK» – перс. سازمان اطلاعات و امنیت کشور, аббревиатура от перс. سازمان اطلاعات و امنیت کشور سازمان اطلاعات و امنیت کشور – «Sazman-e Ettela'at va Amniyat-e Keshvar»/«Сазман-е Эттелаат ва Амният-е Кешвар» (Служба информации и безопасности страны) – Министерство государственной безопасности Ирана времён правления шаха Мухаммеда Реза Пехлеви (1957–1979) görkezmesi bilen uniwersitetdäki işinden kowuldy. Polisiýanyň söbügini sypdyrman yzarlap ýörenedigi sebäpli hereket ediş ugry-da gysylypdy, emma hiç bir päsgelçilik onuň ýoluny baglap biljek güýje eýe däldi.

Seriati erkin pikir ýöretmäge ýol bermeýän ähli päsgelçiliklere garşy göreshmekden birjigem ýaýdanmadı. Hatda ol bu ugurda özünü iň erkin duýan we iň ýakyn dostlary hasaplan kitaplaryny-da ýakmaga taýýardı.

Erkinlik-de bolsa, özünü körlesdirip garaýşynyň şol bir zat bolup galmagyna göwni razy däldi:

«Kül bolan ýazgylaryma, jigerparalaryma, şygyrlaryma, ruhumyň we kalbymyň parçalaryna, ýazuw stoluma, ömrüme, iş otagyма, bütin durmuşyма ýok bolup barýarka tomaşa etmekden has beter dert bolup bilermikä?

Hawa, bar, bulardan has beter dert bar: otagynda özünü ýanar oduň içinde gören, dünýäsiniň we durmuşynyň ýanýanyny, öýuniň kül bolanyň gören adamyň bu çekip-çydardan agyr ody hut özünüň ýakandygyny ýatlamasy iňňän agyr dertdir.»

(«Ýalñyzlyk sözleri» – «Fecr» neşirýaty)

- **Jemil Meriç: «Oglum, men Ali Şeriati bolmak islärdim»**

Jemil Meriç – türk düşünje dünýäsiniň görnükli sosiologlaryndan biri, belki-de iň beýigi.

- **Arafdaýk progressiw: Jemil Meriç**

Ali Şeriati diýlende esasanam üstünde işlän meseleleri babatda ýada düşyän ilkinji kişi Jemil Meriçdir.

Şägirdi we Meriç gözlerini hemişelik ýitirende oňa köplench kitap okap beren žurnalist-ýazyjy Ali Bulaç Şeriati bilen Meriçiň gatnaşygyna-da degip geçýär.

Üsküdar munisipialetiniň birnäge ýyl mundan öň geçiriren Ali Şeriati simpoziumynda ýatlamalaryny paýlaşan Bulaç ilkibaşda Jemil Meriçiň Ali Şeriatä pitiwa etmändigini, emma soňabaka haýran galyjylyk bilen Şeriatä ýakynlaşandygyny aýdýardı.

Şeýle-de Meriçiň oňa «Oglum, men Ali Şeriati bolmak islärdim» diýendigini aýdan Bulaç Meriçiň Şeriatiden iň uly tapawudyny yslam ylymlarynda sowadynyň pesliginde görýärdi.

Şeriati Günbatar pelsepesinden Fanon, Kamýu, Sartr bilen dostlaşjak derejede içgin bilmek bilen bir hatarda tradision yslam düşünjesine hemmetaraplaýyn aň edip bilýärdi.

Meriç öz ýurdunda bolýan çöküşligi «Her ýagtylygy ýangyndyr öýdüp söndürmäge ylgan bedibagt adamlarym: tümlüge şeýle bir öwrenşipsiňiz welin, ýyldyzlaram sizi bimaza edýär! Aň-

düşünjäniň guduzlan iti kowalan ýaly kowalanýan bu ýurdunda aň-düşünje adamy nädip çyksyn?» diýip tankyt edýärdi.

Ýagdaý Şeriatı üçin şundan tapawutly bolmaýsy indi çykalgasız hala dönüpdi.

Heniz ýaşdy. Eýranda galsa öldüriljegini bilyärdi. Ölümden gorkanokdy. Emma aňynda ýyldyrymlar çakyardy we gysga boljagyny ir syzan ömründe döretmek isleyärdi.

Galp pasport bilen ilki Belgiýa aşmagy başardy, ol ýerdenem Angliýa gitdi.

Şeriatiniň maksady ABŞ-na gitmekdi, emma SAVAK we iňlis kontrrazwedkasynyň bilelikde geçiren operasiýasy bilen 1977-nji ýylyň 19-njy iýunynda bolýan oteliniň otagynda öldürildi.

Ölüm jenaýaty resminamalara «ýüregagyry sebäpli» diýip ýazylanam bolsa, ne maşgalasy, ne ýakynlary Şeriatynyň öz ajalyna öлendigine hiç haçanam ynanmady.

Onuň ölümü Eýranda rewolýusiýanyň ilkinji uçgunlarynyň biri boldy. Millionlar şa režime garşı köçelere dökülende köpçüligiň dilinde Şeriatiniň «Durmuş: iman we jihat» sözleri bardy.

Şeriatiniň pozisiýasy, ömri we ölümü eýran halkynyň hem-ä diktator režime garşı inersiýasyny ýeňmäge badalga boldy, hemem hususan-da sünni gatлага garşı köp sanly eýranlynyň ýigrenjini täzeden gözden geçirmegine sebäp boldy.

Şeriatı bütin ömrünü şu doğa-dileginde arzuwlaýsy ýaly ýaşady:

«Allahym! Maňa ýeňilenimde tijenme, umytsyzlykda sabyr etme, ýoldaşsyz ýöreme, ýaragsız söweşme, baýraksız işleme, sessizlikde janypkeşlik, dünýäsiz din, nadanlarsız mezhep, ismsiz beýiklik, ýüzsüzlige aldyrmaýan perwaýsyzlyk, buýsançsyz çetinlik, höwessiz ýş, halk köpçüliginiň arasynda ýalñyzlyk we söyüleniň söýülendigini bilmeýän söýmek ukybyny nesip et!»

(«Doga» – «Fecr» neşirýaty)

19.06.2020 ý.

Mehmet MAZLUM ÇELIK.

celikmehmedmazlum@gmail.com

* *Şu makalada ýer alan pikirler awtoryň özüne degişlidir we Independent Türkçe saýtynyň editorial ugrunuň şekillendirmeyär.*

© The Independentturkish Edebi makalalar